

Az első bécsi döntés megítélése a szlovák és a magyar történeti irodalomban

„... nikto nám nemôže zabrániť, aby sme celému svetu neoznámili, že na slovenskom národe spáchaná bola veľká krivda...”

(dr. Jozef Tiso)¹

„... aki látta, mint borultak az emberek egymás karjába, vagy hullottak térdre az út mellett és hogyan sírtak örömmükben, az megértette, hogy valódi felszabadulás ment végbe...”

(Horthy Miklós)²

1938. november 2-án Bécsben, a Belvedere-palotában Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter nyitotta meg a döntőbíróági tárgyalást, és mint házigazda többek között a következő szavakat intézte a jelenlévőkhöz: „A mi feladatunk ma az, hogy néprajzi alapon állapítsuk meg a végleges határvonalat Magyarország és Csehszlovákia között, és megoldást találjunk az ezzel kapcsolatos kérdésekre.”³

Az ehhez vezető útnak, a „megoldásnak” és következményeinek megítélése a két közvetlenül érintett nemzet köztudatában és történeti irodalmában jelentősen eltér egymástól, ezért előadásunkban elsősorban az eseménysorozattal kapcsolatos ellentétek kulcskérdéseire kívánunk koncentrálni. Mindezt a teljesség igénye nélkül tesszük, hiszen nem lehetséges a folyamat minden részletére kitérnünk. Az első bécsi döntés diplomáciai és politikai előtörténetét nagyobb részletességgel egy korábbi tanulmányomban már feldolgoztam, amelyet a *Századok* című folyóirat közölt.⁴

Általánosságban előrebocsátható, hogy a szlovák szakirodalom többnyire elmentmondást nem tűrően ítéli el az egész folyamatot, és az első bécsi döntés háború után történt hatálytalanításában magától értetődő igazságszolgáltatást üdvözöl. Ebben a véleményben az a felfogás tűnik fel, amelynek kiindulópontja a magyar–csehszlovák államhatár megkérdőjelezhetetlensége. Szlovákia Trianonban létrejött határai a szlovák nemzet számára történelmi szükségszerűséget jelentenek, és azok bármilyen alapon tervezett korrigálását eleve igazságtalan-

¹ Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž*. Bratislava, 1997, 35. – Jozef Tiso, az autonóm szlovák kormány miniszterelnöke rádióbeszédének részlete: „... senki sem akadályozhat meg bennünket abban, hogy az egész világ előtt kijelentsük, a szlovák nemzettel szemben hatalmas igazságtalanságot követtek el.”

² Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Bp., 1990, 221–222.

³ Halmosi Dénes: *Nemzetközi szerződések*. Bp., 1966. Az első bécsi döntőbíróági tárgyalás jegyzőkönyve.

⁴ Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés diplomáciai és politikai előtörténete*. Századok, (134. évf.) 2000/3., 597–631. – Az első bécsi döntésről lásd még kötetünkben Pritz Pál tanulmányát.

nak minősíti a szlovák történettudomány is. Az ilyen jellegű szempontok sok esetben megnehezítik egy-egy probléma részrehajlástól mentes megítélését. Ezzel szemben az újabb magyar munkák a döntés bizonyos részleteit objektívebb megvilágításba helyezik, a korabeli események magyar résztvevőinek visszaemlékezései pedig többek között azt emelik ki, hogy az etnikai határt a lehető legpontosabban fedő államhatár megteremtése, mint a két nép közötti megbékélés kiindulópontja, a Teleki Pál által vezetett szakértő csoport őszinte törekvése volt. Az összefüggések részletes bemutatásától eltekintve csupán néhány részproblémára térek ki, amelyek megítélésében komolyabb szakadékok mutatkoznak. Szó lesz a müncheni időszak és a komáromi tárgyalások különböző megítéléséről, valamint a döntést követően Magyarországhoz került szlovákok elleni túlkapásokról alkotott véleményekről. Végül a három témakörnek egyaránt fontos részét képezi a csehszlovákiai magyarok magatartásának elemzése, ezért a későbbiekben e kérdést is érintjük.⁵

*

Az első jelentősebb véleménykülönbség a müncheni egyezmény megítélését, valamint a csehszlovákiai magyar kisebbségnek a müncheni válság során tanúsított magatartását illeti. Körülbelül 1938 tavaszától az egyre agresszívebbé váló német külpolitika a meglehetősen sovíniszta cseh nemzetiségi politika ürügyén sikerrel kelthette azt a látszatot, hogy a mintegy három és félmillió csehszlovákiai németiség jogos igényeit kéri számon a prágai vezetésen. A német birodalom bátorításától egyre magabiztosabb szudétanémet politikai vezetők és a továbbra is rendkívül rugalmatlan Prága közötti konfrontáció nagyon rövid idő alatt a háborús konfliktus közvetlen közelébe sodorta Csehszlovákiát és Németországot. A magyar külpolitika irányítóinak így hirtelen számot kellett vetni az eseményekkel. A csehszlovák-kérdés tarthatatlansága várakozásokat ébresztett, a status quo megváltozásának lehetősége kézzel fogható közelségbe került. 1938 augusztusában végül a magyar külpolitika is az eseményekkel kapcsolatos állásfoglalásra kényszerült.

Itt néhány mondat erejéig kitérek a magyar diplomácia területi igényeink realizálásával kapcsolatos elképzeléseire. Ismert tény, hogy a két világháború közötti magyar külpolitika revízióban gondolkodott, amely a maga időpontjában és a korabeli történeti összefüggések ismeretében természetesnek tekinthető. A trianoni békeszerződés olyan általános csapást mért az országra és a magyar nemzet egészére, hogy a revízió szükségességébe vetett hit azon kevés ügyek egyike lett a két világháború közötti Magyarországon, amely mögé a korszak összes kormánya, minden legális politikai párt⁶ és a magyar közvélemény túlnyomó többsége egységesen felsorakozott. A „szalonképes” revíziós törekvéseknek a korabeli Európában is létezett realitása, hiszen az egységes Eu-

⁵ A tanulmány második bécsi döntés megítéléséről szóló „párját” L. Balogh Béni előadásában olvashatják.

⁶ Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok*. Bp., 1991, 94., 220., 255., 419.

rópa és a határok kérdésén történő valamiféle felülemelkedés ekkor még jobbára álom maradt.⁷ Ennek alapján talán helytálló az a feltételezés, hogy Magyarország számára a revíziós külpolitikán kívül nem igazán létezett más alternatíva. Ezért inkább annak tisztázása érdemel figyelmet, vajon létezett-e olyan revíziós program, amely befolyásos nagyhatalmi politikai körök elvi egyetértésével találkozott, és ha igen, a magyar politikai vezetők közül kik és hogyan képviselték azt. A szlovák szakirodalomban változatlanul tartja magát az az értelmezés, miszerint a revízió a mindenkori magyar politikai vezetés szűk körének birodalmi álma volt csupán, amely a történelmi Magyar Királyság Kárpátok koszorúzta határainak visszaszerzését tűzte ki célul, a mértéktartóbb nézetek csak taktikai fogásként, a világ közvéleményének elutasítása érdekében keletkeztek.⁸ Az újabb magyar nyelvű szakirodalom – elsősorban Romsics Ignác szerkesztésében a *Trianon és a magyar politikai gondolkodás* címmel megjelent tanulmánykötetre,⁹ valamint Ormos Mária *Magyarország a két világháború korában* című szintézisére utalnék – ezzel ellentétben úgy ítéli meg, hogy 1938–1939 fordulójáig a magyar külpolitika irányításában főszerepet játszó politikusok képessége a nemzetközi viszonyok reális mérlegelésére, az ország szuverenitásának megőrzése iránt érzett felelőssége lehetővé tette, hogy a „nemzeti jóvátétel gondolatát (...) nagy óvatossággal kezeljék”.¹⁰

A magyar politikában a revíziós törekvések esélyei tekintetében a harmincas évek elejétől a Csehszlovákiával szembeni követelések realizálását tartották a legesélyesebbnek.¹¹ A hivatalosan vállalt magyar törekvések abban foglalhatók össze, hogy az etnikailag magyar lakosságú területeknek békés úton és lehetőleg a nyugati hatalmak támogatásával kell visszakerülniük Magyarországhoz, a kevésbé propagált célkitűzés pedig Szlovákia és Kárpátalja egészének megszerzését jelentette. A hivatalos diplomáciai tevékenység e területekre vonatkozóan a népszavazás szükségességét hangoztatta, hivatkozva a népek önrendelkezési jogának elvére. Az 1938-as csehszlovák válság tette ilyen szempontból először komolyan próbára a magyar politikát, hiszen a német vezetés Csehszlovákia-ellenes terveiben magyar katonai akció is helyet kapott. Kánya Kálmán külügyminiszter az ilyen irányú konkrét kérést az 1938. augusztusi kielői és a szeptemberi obersalzbergi magyar–német találkozók alkalmával is elutasította. A forrásokban szereplő elvi egyetértésre utaló magyar kijelentések diplomáciai fogásnak minősíthetők. Kielben Kánya módosította ugyan katonai felkészültségünkről alkotott korábbi nézeteit egy-két évről október elsejére, de nem vállalta a felelősséget egy esetleges jugoszláv támadás következményeiért. A szeptemberi látogatás során sem tettek a magyar vezetők konkrét állásfoglalá-

⁷ Romsics Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Bp., 1996, 91.

⁸ Vietor, Martin: *Dejiny okupácie južného Slovenska*. Bratislava, 1968, 48–49. Vö. Deák, Ladislav: i. m. 18.

⁹ Romsics Ignác (szerk.): *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953*. Bp., 1998; valamint lásd még Péteri Lóránt, Zeidler Miklós és Ablonczy Balázs tanulmányait.

¹⁰ Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában*. Debrecen, 1998, 173.

¹¹ Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos (szerk.): *Magyarország története 1919–90*. Bp., é. n., 107.

lást, Imrédy csupán annyit ígért, hogy a közeljövőben levelet küld a Führernek, amelyben rögzíti Magyarország pontos igényeit.¹²

A magyar politika a csehszlovákiai magyar kisebbség vezetőivel összhangban arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szudétanémeteknek adandó jogok a magyar kisebbséget is automatikusan megilletik.¹³

A magyar-német kapcsolatok már a müncheni konferencia előtt jelentősen megromlottak. Imrédy Béla miniszterelnök jobbratulódása e hónapok diplomáciai eseményeinek hatására kezdődött. Többek között ennek tulajdonítható, hogy a sikertelen komáromi tárgyalások után magyar részről bizonyos engedmények megtételére került sor (Darányi Kálmán látogatása Hitlernél és Ribbentropnál). A mérsékelt külpolitikai vonalvezetés fenntartását a brit magatartás is nehezítette. Ófelsége kormánya minden hivatalos állásfoglalástól, konkrét garanciától tartózkodott, nem kívánt ugyanis semmiféle nemzetközi-jogi kötelezettséget magára venni olyan terület ügyében, amely nézete szerint német érdekszférába tartozott.¹⁴ Nagy-Britannia a továbbiakban sem igen lépett ki megfigyelői szerepéből. Ha a magyar történetírás helyenként hajlamos számon kérni az angol vezetésen a konkrét támogatás hiányát, amivel „egyenesen belekergeti Magyarországot Berlin és Róma karjaiba”,¹⁵ a cseh és a szlovák szakirodalom egyszerűen árulásról beszél. A brit politika a Hitlernek tett engedmények árán el kívánta kerülni a háborút. Runciman angol diplomata sikertelen közvetítési törekvései után a szeptemberi Chamberlain-Hitler találkozók következtek, amelyek eredménye a szeptember 19-ei angol-francia jegyzék lett. Ebben a két hatalom felszólítja Prágát, hogy a több mint 50%-ban német nemzetiségűek által lakott területeit adja át Németországnak. A cseh közvélemény és a vezetés is nehezen fogta fel, hogy legjobb szövetségesei „feláldozták” az országot a háború elkerülése érdekében. Hamarosan az is kiderült, hogy a szovjetek sem nyújtanak érdemleges segítséget.¹⁶ Az országot ért tragédia okait Beneš hasonlóan ítélte meg, mint napjaink szlovák és cseh történetírása. Az egyetlen tényleges közép-európai demokráciát a német agresszió és a szövetségesek árulása rombolta szét. (Ezzel kapcsolatban a szlovák szakirodalom a centralista prágai politikával kapcsolatos szlovák sérelmeket is megemlíti, amelynek következtében az autonómiát követelő szlovákiai pártok az ottani la-

¹² A *Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944.* Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Loránt, Juhász Gyula. Bp., 1968, 134–136. sz., 287–290., 142. sz., 297–298.

¹³ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), XIX-J-1-a (Békeelőkészítő osztály iratai), 166. A magyar kormánypolitika Milán Hodža csehszlovák miniszterelnök 1938. március 28-ai beszédében kifejtett hivatalos álláspontjára hivatkozott, amelyben megígérte, hogy a kisebbségek jogait az egyenlőség alapján, státútumban rendezzi.

¹⁴ Ivaničková, Edita: *Československo-maďarské vzťahy v stredo-európskej politike Veľkej Británie.* In: *Historický časopis*, 46/2., 1998., 252.

¹⁵ MOL K 74 (Külügyminisztériumi Levéltár, Számjelosztály), 1938 – London – bejövő – 6037/76.

¹⁶ Pfaff, Ivan: *Sovětská zrada 1938.* Praha, é. n., 94–96.

kosság nagy többségének támogatását élvezték.¹⁷⁾ Ádám Magda találóan foglalja össze az újabb magyar szakirodalom ide vonatkozó megállapításait: Beneš „nem látta, hogy a bekövetkezett tragédiáért ő is felelős. Nem a müncheni diktátum elfogadásáért, hanem azért a politikáért, amely az etnikai elvektől nagyon is eltérő határok kierőszakolásával, a Szlovákiának és Kárpátaljának beígért jogok figyelmen kívül hagyásával, a kisebbségi szerződések be nem tartásával objektíve elősegítette Münchent.”¹⁸

Ha el is fogadjuk, hogy kényszer szülte a müncheni egyezményt, azt a négy nagyhatalom garantálta, és a magyarkérdés közvetlen, tárgyalásos rendezésére vonatkozó pótjegyzőkönyv olasz felvetés nyomán került a megállapodásba, nem fegyveres fenyegetés következtében. Az etnikai alapú területi korrekció jogosságát pedig Anglia és Franciaország is elismerte.¹⁹ A későbbi háborús események azonban elrontották a békés területváltoztatások hitelét.²⁰ München utólag bűntudatot oltott a nyugati hatalmakba, hisz a status quo megbontásában a háború kirobbanásának okát vélték felfedezni.²¹ Csehszlovákia későbbi szétzúzása után olyan felfogás alakult ki, amely minden korábbi, vele kapcsolatos diplomáciai tevékenységet szentségtörésnek állított be.²² Mindezt Beneš emigrációban folytatott politikája kihasználta, és a tendencia tovább él történetírásukban is.

Ezzel függ össze a magyar kisebbség szerepének szlovák részről történő, meglehetősen elfogult megítélése. A szlovák szakirodalom hangsúlyozza, hogy bár identitásának megőrzését a Csehszlovák Köztársaságban nem korlátozták, a magyar nemzetiségi alapon szerveződő politikai pártok nem voltak képesek megbékélni a kisebbségi léttel.²³ Az ideiglenesség érzésének állandó ébredésével elidegenítették szavazóikat az államtól, így a magyarok – a németek és Hlinka Szlovák Néppártja²⁴ mellett – nagy szerepet játszottak a Csehszlovák Köztársaság szétverésében.²⁵ A visszacsatolást követően pedig a Horthy-rendszer szlovákellenes politikájának kiszolgálói lettek.²⁶

A magyar kisebbség érdekeinek védelmét korszakunkban az Egyesült Magyar Párt (EMP) látta el, ennek vezetői pedig úgy vélték, hogy identitásuk megőrzésének feltételei rendkívül korlátozottak. A csehszlovákiai magyarság két háború közötti helyzetének részletezésétől ugyancsak el kell tekintenünk, csupán a figyelmet kívánom felhívni elsősorban Gyönyör József, Vígh Károly és

¹⁷ Lipták, Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava, 1998, 130.

¹⁸ Ádám Magda: *Eduard Beneš*. Dunaszerdahely, 1996, 151.

¹⁹ Rónai András: *Térképezett történelem*. Bp., 1993, 103.

²⁰ Uo. 98.

²¹ Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszanéz*. Bp., 1996, 213.

²² Ullein-Reviczky Antal: *Német háború – orosz béke*. Bp., 1993, 22.

²³ Deák, Ladislav: *Slováci v maďarskej politike v rokoch 1918–1939*. Bratislava, 1996, 39.

²⁴ Hlinková slovenská ľudová strana (HSĽS). Korszakunkban a legnépszerűbb politikai párt a szlovák választók körében. Szlovákia autonómiáját kívánta megteremteni.

²⁵ Deák, Ladislav: 1996, i. m. 39.

²⁶ Deák, Ladislav: 1997, i. m. 41.

Popély Gyula műveire.²⁷ Egyes szlovák szerzők hangsúlyozzák, hogy az EMP vezetőinek nézeteivel szemben más magyar pártok is kínáltak alternatívát, amellyel a helyi magyar lakosság jelentős része azonosult. Ezt a nézetet az 1938-as csehszlovákiai választási eredmények alapján el kell utasítanunk, hiszen azok egyértelműen a magyarság legitim vezetőjévé avatják az EMP-t.²⁸ (A választási eredmények mindemellett rávilágítanak a csehszlovák népszámlálások megbízhatatlanságaira is. Számos olyan község volt, amelyben a hivatalosan kimutatott magyarságnál háromszor, ötször többen szavaztak az EMP-re. A népszámlálások megbízhatósága a bécsi döntés körüli vita egyik kulcsproblémája, ezért erre a következőkben még visszatérünk.) A kisebbségek beolvasztását célzó beneši nemzetiségpolitika nem segítette elő, hogy a magyar kisebbségben a köztársasággal szembeni hazafias érzület kialakuljon. A szlovák szakirodalom által a magyarokból hiányolt hazafias viselkedéshez hiányzott a másik fél jó szándéka. Igen nehéz mindezt egy olyan nemzetrésztől elvárni, amelyet akarata ellenére, háborús vereség következtében csatoltak idegen államhoz, és amely nemzeti mivoltának megőrzését ezen idegen állammal folytatott mindennapos kötélhúzásként kényszerült megélni. A magunk részéről könnyen azonosulunk Bibó Istvánnak azzal a megállapításával, miszerint „a legmérgezőbb és legfelelősebb határviták, mikor ti. egy terület és népe olyan országhoz kerül, mellyel nincs sem eleven történelmi, sem etnikai kapcsolata, s a néptől az új állammal szemben lojalitást sem elvárni, sem feltételezni nem lehet”.²⁹ A magyarok magatartásának megítélésében ugyanakkor fontos az a szempont is, amelyre Janics Kálmán hívta fel a figyelmet, hogy 1938 októberében nem a demokratikus Csehszlovákia és a kevésbé demokratikus Magyarország volt az alternatíva, hanem a rohamosan önállósodó és Németországhoz igazodó Szlovákia vagy az anyaország.³⁰ A szlovák szerzők kiemelik, hogy az Egyesült Magyar Pártnak nem volt önálló politikai koncepciója, csupán a Horthy-rendszer revíziós törekvéseinek kiszolgálója volt, Budapest irányelvei szerint.³¹ A magyar párt véleményünk szerint a magyar kisebbség érdekeinek védelmét látta el, ez az alapvető feladat adott neki politikai koncepciót.

²⁷ Gyönyör József: *Terhes örökség*. Pozsony, 1994; Popély Gyula: *A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében*. Bp., 1991; Vigh Károly: *A szlovákiai magyarság sorsa*. Bp., é. n.

²⁸ Prágai Magyar Hírlap, 1938. június 5., 1. p.; 1938. június 14., 1. p. A magyarlakta községek egyharmadában, 160 községben nem indultak más pártok, mivel a lakosság egyhangúan az EMP-re szavazott.

Vö. ŠSUA Ku. prez., 1938. K 243. – Obecné volby v Bratislave. Pozsonyban az EMP 10 938 szavazattal a Hlinka Szlovák Néppártját is maga mögé utasította (8133 szavazat). Lásd még: ŠSUA Ku. prez., 1938. K 243. – Výsledky obecných volieb. Választási eredmények (az EMP-re leadott voksok hozzávetőleges aránya): Galánta: 40%, Losonc: 45%, Vágsellye: 45–46%, Jolsva (itt a magyarság hivatalosan kisebbségben volt): 60%.

Vö. Prágai Magyar Hírlap, 1938. június 14., 1. p. Rozsnyón 36 mandátumból 21-et, Kelet-Szlovákiában a magyar szavazatok 73%-át az EMP szerezte meg.

²⁹ Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. Bukarest–Kolozsvár, 1994, 27–28.

³⁰ Janics Kálmán: *A hontalanság évei*. H. n., 1989, 32.

³¹ Vávra-Eibel: *Viedenská árbitráž*. Bratislava, 1963, 16. Vö. Deák, Ladislav: 1996, i. m. 39–40.

Vezetőinek Budapesttel fenntartott kapcsolatai közismertek voltak, amit maguk is nyíltan vállaltak. A korszak politikai viszonyai között – csakúgy, mint napjainkban – ez természetes és általános jelenség volt.³² Az Esterházy által vezetett párt mérsékelt vonalvezetését a válság során a szudétanémet vezetők többször bírálták,³³ a brit politika – a Runciman-misszió idején – ellenben elismeréssel nyugtázta. A magyar és a német kisebbség magatartása közötti különbségtétel és a magyarok mérsékeltségének elismerése újabban már felbukkan a szlovák szakirodalomban,³⁴ azonban annak hangsúlyozásával, hogy a magyarság mögött nem állt jelentős erőt képviselő hatalom.³⁵

A csehszlovák válság elmélyülésének idején az EMP a történelmi körülményekhez igyekezett alkalmazkodni, és ügyelt arra, hogy Magyarország diplomáciai tevékenységével ne kerüljön ellentmondásba. Nemzeti jogainak biztosítását az egyenlő elbánás elve alapján, békés úton igyekezett elérni, és a helyi magyar lakosságot is mindvégig nyugalomra intette.³⁶ A magyarok nem fokozták követeléseiket, hogy lehetetlenné tegyék a csehszlovák kormánnyal a meg egyezést,³⁷ hanem csupán haladtak az eseményekkel. Az egyenlő elbánás elve egy ideig a csehszlovák kormány által kibocsátandó, minden kisebbségnek egyforma kedvezményeket nyújtó nemzetiségi törvénycsomagot, augusztusban és szeptemberben az önrendelkezési jog alapján a népszavazást, München után pedig már az etnikai revíziót jelentette.

Véleményünk szerint a csehszlovákiai magyarság vezetői az adott történelmi korban aligha irányíthatták volna másfelé a magyar kisebbséget, mint vissza az anyaországba. Mindezt mérsékelt módon, a békés eszközökhöz ragaszkodva tették. Esterházy és több más politikus akkor úgy vélte, hogy egy etnikailag igazságos határmegvonás megteremtheti a visszatérő magyarság számára a megmaradás feltételeit, egyúttal biztosíthatja a szlovák és a magyar nemzet békésebb egymás mellett élését.

*

Az etnikailag igazságos határ megvonásának esélyét a müncheni egyezmény ismert pótjegyzőkönyve adta meg. Október első hete a közvetlen csehszlovák–magyar tárgyalások előkészítésével kapcsolatos diplomáciai tevékenység jegyében telt el. A csehszlovák kormányválság, a szlovák és kárpátaljai autonómia kérdései miatt végül az ezzel kapcsolatos csehszlovák válaszjegyzék (október 6.) a 9-ei időpontot jelölte meg, amit a magyar kormány elfogadott. A komáromi tárgyalások megítélésének különbsége tűnik igazán áthidalhatatlannak, ezért ezt a kérdést érdemesebb egy kissé részletesebben megvizsgálni.

³² Popély Gyula: *Esterházy János gróf pályaképe*. Valóság, 1995/12., 60.

³³ *A Wilhelmstrasse és Magyarország...* i. m. 258.

³⁴ Ivaničková, Edita: i. m. 252–253.

³⁵ Deák, Ladislav: 1997, i. m. 14–15.

³⁶ Új Hírek, 1938. június 11., 1.

³⁷ Deák, Ladislav: 1996, i. m. 40–41.

A magyar és a szlovák tárgyalódelegáció tehát 1938. október 9-én 19 órakor ült össze először a Csehszlovákiához tartozó Komáromban. A kölcsönös üdvözlő szavakat követően Ivan Krno csehszlovák delegátus felvetette a tárgyalási nyelv kérdését. Megegyezés született, hogy a hivatalos nyelv a francia lesz, de tekintettel arra, hogy a cseh–szlovák delegátusok döntő többsége tudott magyarul, gyakorlatilag a magyar³⁸ és szükség szerint a szlovák nyelvet is használni fogják.³⁹ Az előzetes megbeszélések szerint a magyar kormány október 3-ai, négy fontos kívánalmat tartalmazó jegyzékére az igenlő választ a tárgyalások napirendje előtt adta meg a szlovák delegáció, hivatalos nyilatkozat formájában. Krno ismertetéséből azonban kiderült, hogy az első pont kivételével a kérdés megnyugtató rendezése nem történt meg. Az érvelés lényege az volt, hogy általános leszerelés kezdődött meg, ami a magyar nemzetiségű katonákat is érinti. A közös magyar – cseh–szlovák rendfenntartó egységek megszervezéséről addig nem lehet tárgyalni, amíg nem nyer megállapítást, hogy a magyar kormány mely területeket igényli. Ennek rendezése után kerülhet sor a negyedik pont, azaz a jelképes területátadás megoldására. Wettstein közbevetette, hogy a külügyminiszter ígérete szerint ezek elfogadott tények, amire éles vita alakult ki. Krno a közös rendfenntartást illetően kijelentette, hogy „lehetetlen ilyesmit megengedni, amíg ez a terület Csehszlovákiához tartozik”.⁴⁰ A vitába bekapcsolódó Tiso pedig többször megjegyezte, hogy „erről semmit nem hallottam”, továbbá, hogy erről „a tegnapi napig egyáltalán nem volt szó, és nem kaptunk ebben az irányban semmilyen instrukciót”.⁴¹ A magyar külügyminiszter leszögezte, hogy a közös rendfenntartásra a magyarlakta területeken előfordult incidensek megakadályozása érdekében mielőbb szükség van, továbbá rámutatott, hogy a magyar katonák azonnali leszerelése helyett az általános és fokozatos demobilizáció nem tekinthető a második pont teljesítésének. A magyar delegáció újra hangsúlyozta, hogy erre már „a magyar kormány prágai követe

³⁸ Záznam zo schôdzi československo-maďarských delegácií v Komárne. (Feljegyzések a csehszlovák–magyar tárgyalások komáromi üléséről.) AMZV, VI./ 4., 61. d., 1938. (A Prágai Külügyi Levéltár anyaga az Ádám Magda és Szarka László által összeállított – egyelőre kéziratos formában létező – dokumentumkötet része. Az anyagot Szarka László bocsátotta rendelkezésemre.)

³⁹ *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. I–II. kötet.* Bp., 1965, (a továbbiakban: DIMK) II. kötet, 487–493. sz., 738–772. p. Feljegyzés a magyar–csehszlovák tárgyalásokról. – A delegáció résztvevőire lásd MOL XIX–J–1–a (Békeelőkészítő osztály iratai), 164–167.; MOL K 64 (Külügyminisztériumi Levéltár, Politikai osztály rezervált iratai), 1938 – 7 – Komáromi tárgyalások jegyzőkönyve.

⁴⁰ Záznam... i. forrás, 1938. október 9.

⁴¹ Uo. Amikor Tiso harmadszor jelenti ki, hogy nincs tudomása a négy pont napirend előtti teljesítéséről, ez a következőképpen zajlott:

Tiso: – Tudni akarjuk, hogy mely területről van szó.

Kánya: – Ezt közlöm önökkel, bár ígéretet kaptunk, hogy ezek a pontok a napirend előtt teljesülnek.

Tiso: – Erről nem tudok. (O tom neviem.) – Tiso ezzel folyamatosan elhárítja a felelőséget.

útján Chvalkovský külügyminisztertől határozottan igenlő választ kapott”.⁴² Tiso közölte, hogy „ma itt a szlovák kormány áll, kérdés, hogy a magyar kormány most is fenntartja-e követeléseit”.⁴³ A helyzet megváltozott, a külügyeket illetően Cseh–Szlovákiát képviselik, a szlovák belügyeket érintő kérdésekben a szlovák autonóm kormány az illetékes. Ez az álláspont azt sugallta, hogy a csehszlovák külügyminiszter ígérete a szlovákokat nem kötelezi. Emellett az is növelte az ezzel kapcsolatos káoszt, hogy a csehszlovák minisztertanács október 4-ei ülését követően Krofta külügyminiszter távozott a Černín-palotából. Három napig a külügyminiszter teendőit az első helyettes, Ivan Krno látta el (aki 9-én már a csehszlovák delegáció tagja Komáromban), az irányítást október 7-én délelőtt vette át František Chvalkovský.⁴⁴ A kül- és belügyek effajta szétválasztását a magyar delegáció a szlovák időhúzási szándék újabb megnyilvánulásaként értékelte. Viszonylag hosszú, meddő vita következett, amelyet a szlovák fél gazdasági és stratégiai kifogásokkal, valamint a fenti érvek állandó ismétlésével folytatott az említett, a prágai kormány által elintézettnek ígért kérdésekről. A magyar delegáció sürgetésére Tiso felajánlotta a sátorlajújhelyi állomást és Ipolyságot, amit az október 3-ai magyar jegyzék a negyedik pontban – egyéb városok mellett – megjelölt. Ennek alapján is valószínűtlen, hogy Tiso nem tudott a prágai kormány ígéretéről, annak ismeretében pedig, hogy Ivan Krno ügyvezető külügyminisztersége napjaiban fogalmazták meg ezt a csehszlovák válaszjegyzéket,⁴⁵ teljesen kizárhatjuk. Az első napnak nagyjából ez a mérlege. A napirend előtti kérdések foglalták le az egész napot, amikor pedig Kánya ezt követően felvetette, hogy „áttérhetnénk a magyar álláspont ismertetésére”, Tiso az időhúzás újabb fogását bevetve így válaszolt: „Jobb lenne a tárgyalásokat Pöstyénben folytatni, ott több hely van.”⁴⁶ A szlovák delegáció vezetője leszögezte, hogy a magyar jegyzék tanulmányozása időbe telik, ezért a tanácskozás folytatódjék másnap délután.

A két delegáció október 10-én délután 14 órakor találkozott újra, ahol a szlovákok bizonyos határincidenseket kértek számon. Andorka kifejtette, hogy a rend biztosítása érdekében szigorú parancsot adtak, amelyet megismételnek, Teleki pedig hozzáfűzte, hogy egy tiszt ilyen jellegű visszaélés miatt hadbíróság elé lesz állítva. Kánya ezután kijelentette, elismeri, hogy a tárgyalások nem terjedhetnek ki a szlovák és rutén népszavazás kérdésére, majd felkérte Telekit, hogy ismertesse a magyar álláspontot. A magyar küldöttség komolyan felkészült, hogy az etnikai alapon követelt területekkel kapcsolatos igényeit megfelelően alátámassza. Ehhez kellő háttérrel nyújtott az az évtizedes rendszerező munka, melyet Teleki vezetésével az Államtudományi Intézet munkatársai végeztek. A szakértők igen alapos, minden részletre kiterjedő dokumentációval érkeztek. „A Zsófia történelmi hajó vitte a tárgyalásra jó néhány bőröndben az

⁴² Feljegyzés... i. forrás, 1938. október 9.

⁴³ Záznam... i. forrás, 1938. október 9.

⁴⁴ Dejmek, Jindřich: *Historik v čele diplomacie Kamil Krofta*. Praha, 1998, 348.

⁴⁵ Uo. 348.

⁴⁶ Záznam... i. forrás, 1938. október 9.

Államtudományi Intézet anyagát – emlékezik Rónai András, Teleki közvetlen munkatársa, az Államtudományi Intézet későbbi igazgatója – Budapesten (...) állandó ügyeletet tartottunk, hogy a komáromi delegáció minden kérdésére azonnali választ kaphasson. (...) A magyar delegáció az abszolút többség szerinti magyar lakosságú terület visszacsatolását kívánta Csehszlovákiától, tehát a nemzetközi jogelv kiáltó sérelmével odacsatoltat. Követelésének alátámasztására bemutatta a Szlovákia nemzetiségi viszonyait feltüntető statisztikákat és térképeket 1780-tól, az első nemzetiségi számbavételtől, majd az 1880-as első népszámlálástól az 1890, 1900, 1910, 1921, 1930-as népszámlálásokat végig. A két utolsó népszámlálást már Csehszlovákia tartotta. A magyar delegáció bemutatta a népszámlálási eredményeket 1 400 000-es méretű részletes, községenkénti térképen. E térképekről bármely település vagy nagyobb területi egység nemzetiségi viszonyai azonnal olvashatók voltak. A szlovák delegáció ilyen részletes tárgyalási anyaggal nem rendelkezett. Tagjainak csak igen vázlatos fogalmuk volt a nemzetiségi viszonyokról. A magyar fél dokumentálta a magyar kulturális és gazdasági szervezetek történetét a Csehszlovákiához csatolás óta. Térképeken és statisztikákban bemutatta a cseh legionárius betelepítéseket a színmagyar Csallóközbe, az erőszakos csehesítés kulturális és gazdasági eszközeit. A cseh fél mindezt felkészületlenül fogadta. (...) A csehszlovák statisztikai adatokat is a magyar fél tárta fel a csehszlovák hivatalos lap és népszámlálási kötetek szerint.”⁴⁷

A szlovákok nem fogadták el alapnak az 1910-es népszámlálást, gazdasági és stratégiai szempontokat vetettek fel. „Nyitra vidékén épül az ipar. (...) Ennek az iparnak kiútra van szüksége a Dunához” – hangsúlyozták.⁴⁸ Érveikre az esetlegesség és az általánosságok ismételt hangoztatása volt leginkább jellemző. Tiso ezek után kijelentette, hogy diktátum lenne, ha nem tanácskozhatna a szakértőivel, amire egy hétre van szükség. Nyilvánvalóan az időhúzási szándék újabb megnyilvánulása volt ez, hiszen München óta tudott dolog volt, hogy területi kérdésekről lesz szó. Diktátumról pedig már csak azért sem beszélhettek, mivel mindkét félnek jogában állt bármikor megszakítani a tárgyalásokat. E nap eseményeit jól jellemzi a következő párbeszéd-részlet:

„Teleki: Jöjjenek ide azonnal az önök szakértői! (...) Kezemben van a teljes csehszlovák anyag és én azt a rendelkezésükre bocsátom. Birtokomban van az önök statisztikai anyaga 1930-ból is. Azonnal megkezdhetjük a tárgyalást az önök szakértőivel.

Tiso: A szakértőinket idehívom, az időpontot azonban nem határozhatjuk meg.

Teleki: Hívják őket ide telefonon, holnapra itt lehetnek.

⁴⁷ Rónai András: i. m. 124-126. Vö. MOL XIX-J-1-a (Békeelőkészítő osztály iratai), 164. Magyar követelés: 830 magyar többségű községből 812, tizenhárom magyar többségű városból tizenkettő. 14 153 km² terület, 1 090 569 lakos. 848 969 magyar (77,9%), 147 294 szlovák (13,5%), 63 925 német (5,9%).

⁴⁸ Záznam... i. forrás, 1938. október 10.

Wettstein: Elvégre önök tudták, hogy területi kérdésekről lesznek tárgyalások és önöknek erre megbízásuk van a csehszlovák kormánytól.”⁴⁹

Az elnapolásról és az említett kérdésekről folyó meddő vita eredményeként, „amelynek során már-már a tárgyalások megszakadásának előszele lebeg az értekezlet felett, végül is a csehszlovák delegáció feladja a további kertelést és hozzájárul ahhoz, hogy október hó 11-én délelőtt 9 órakor a két delegáció szakértői közös ülésre üljenek össze, ugyanaznap 15 órakor pedig a delegációk plenáris ülést tartsanak...”⁵⁰

Az említett időpontban megkezdődött közös szakértői tanácskozáson a magyar javaslat megvitatására került sor. A szlovák fél kijelentette, hogy a magyar határmódosítási javaslatban semmiféle vezérelvet nem tudtak felfedezni. Erre válaszolva Teleki ismét kifejtette a magyar fél szempontjait. Mint azt korábban már hangoztatta, a müncheni egyezmény szellemében mindazokat a területeket Magyarországhoz kell csatolni, amelyeken az 1910. évi népszámlálás anyanyelvi adatai alapján legalább 50%-ban magyar nemzetiségű lakosság él. „A nyelvhatárok többnyire elég élesek és sok helyen teljesen egybe esnek az 1930. évi csehszlovák statisztikával, kivéve a városokat.”⁵¹

Ezt követően az 1910. évi népszámlálás megbízhatóságáról alakult ki vita. A szlovák fél az 1930-as adatokat fogadta volna el, melyeket azonban a magyarok elutasítottak. A kérdés megértése érdekében a csehszlovák népszámlálási módszerek rövid áttekintése feltétlenül szükséges. A csehszlovák népszámlálásoknak a nemzetiségek szempontjából történt diszkriminatív lebonyolítását a magyar politikusok a két háború között számtalanszor kifogásolták. Ez kulcskérdés volt, hiszen annak eredményei nemcsak iránymutatóak voltak, hanem vízváltatók is, mivel a nemzetiségi nyelv használata és az iskoláztatás joga ez alapján illette meg az adott nemzetiségi közösséget. Az 1920. évi 122. számú törvény 2. §-a szerint a csehszlovák állampolgárságú, de nem csehszlovák nemzetiségű – a hivatalos állami ideológia szerint csak csehszlovák nemzetiség létezett, így az 1930. évi népszámlálás nem tartalmazott külön cseh és szlovák adatokat – lakosságot egy adott bírósági járásban csak abban az esetben illette meg a nemzetiségi nyelv hivatalos használata és a nemzetiségi iskoláztatás joga, ha a hivatalos népszámlálás eredményei alapján aránya elérte a 20%-ot.⁵² Ennek alapján az állami hivatalok igyekeztek csökkenteni a kisebbségek számát, megvonva ezáltal kisebbségi jogait. Csehszlovák adminisztratív előírások sora segítette elő, hogy a helyi hivatalok a kívánt statisztikai eredményeket ériék el.⁵³ Az adatközlő által az eredeti kérdőívben deklarált nemzetiséget a hivatal vizsgálat után tetszése szerint megváltoztathatta, illetve a „nem valóságnak

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Feljegyzés... i. forrás, 1938. október 10.

⁵¹ Záznam... i. forrás, 1938. október 11.

⁵² Gyönyör József: i. m. 40–41.

⁵³ Tomaszewsky, Jerzy: *Štatistika a politické konflikty. Sčítania l'udu v Česko-slovensku a Polsku medzi dvoma svetovými vojnami*. In: Dušan Kováč (ed.): *História a politika*. Bratislava, 1993, 77.

megfelelő válasz” törvény szerinti büntetést vonhatott maga után.⁵⁴ Ennek alapján számos helyen történtek önkényes átminősítések.⁵⁵ A népszámláló biztosok a legtöbb esetben nem tudtak magyarul, tömegesen írtak be magyarokat akaratuk ellenére csehszlovák nemzetiségűnek,⁵⁶ mivel a kérdőívet nem az adatközlő töltötte ki.⁵⁷ A zsidók esetében a cél az volt, hogy magukat ne magyarnak vagy németnek vallják, hanem csehszlováknak. A korabeli közmondás úgy tartotta, hogy a köztársaság egyedüli valódi csehszlovákjai a zsidók.⁵⁸ Emellett az állampolgárság rendezetlensége folytán tekintélyes számú nemzeti – főként magyar – lakos a „külföldi” kategóriában szerepelt.⁵⁹

Ez a jelenség a csehszlovákiai magyar lakosság számát és arányát jelentősen csökkentette.⁶⁰ Beneš a vázolt tendencia bizakodással töltötte el. 1933-as pozsonyi propaganda-előadásán kifejtette, hogy a „csehszlovák nép” szaporasága lehetővé teszi, hogy a hamarosan bekövetkező „boldog korban 20 millió lakosa lesz a hatalmas cseh birodalomnak és ebből 15 millió a csehszlovák”.⁶¹ A magyar politikusok ezzel szemben kétségbeesetten követelték az asszimiláció elősegítésére törekvő politika beszüntetését.⁶² Többek között Esterházy János 1937.

⁵⁴ Uo. 77. p.

⁵⁵ Rónai András: i. m. 105.; *A felvidéki magyarság húsz éve*. Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete, Bp., 1938, 122. – Vágsellyén a magukat magyarnak vallókat kiutasítással fenyegették meg.

⁵⁶ Prágai Magyar Hírlap, 1930. november 16., 9.: „A magyar Rimaszombatban egyetlen egy magyar népszámláló biztos sincs.”

⁵⁷ *A felvidéki magyarság...* i. m. 122.

⁵⁸ Tomaszewsky, Jerzy: i. m. 78.

⁵⁹ Uo. 77. Vö.: Peéry Rezső: *Requiem egy országrészért*. Pozsony, 1993, 77.; Prágai Magyar Hírlap, 1938. július 21., 4. – A bürokrácia tarthatatlanul hosszúra nyújtja az állampolgárság megadását. Érthetetlen, hogy húsz év után is nagy számban élnek az országban rendezetlen jogállású őslakos magyarok.

⁶⁰ Prágai Magyar Hírlap, 1933. december 24. A statisztikai hivatal cikkében közétette a népszámlálások hivatalos eredményét, miszerint 1921-ben 648 180, 1930-ban pedig 592 337 magyar élt Szlovákia területén. A cikk leszögezi, hogy mivel a magyarság tízévi természetes szaporulata átlagosan 10,4 ezrelék, 1930-ra 712 ezer magyarnak kellett volna lenni Csehszlovákiában. Így a tízévi veszteség ténylegesen 119 ezer fő. Ehhez lásd Popély Gyula: i. m. 93–113.; Gyönyör József: i. m. 53–55. – 1930-ban 362 ezer fővel kevesebb magyar volt e területen, mint 1910-ben.

	Szlovákiai magyar	Kárpátaljai magyar
1910	896 271	174 482
1921	650 597	104 177
1930	592 337	115 805

Vö. Podolák, Peter: *Národnostné menšiny v slovenskej republike*. Martin, 1998, 12.

	Szlovákiai magyar
1910	885 397
1921	650 597
1930	571 952

⁶¹ Magyarság, 1933. december 8.

⁶² MOL K 64 (Külgügyminisztériumi Levéltár, Politikai osztály rezervált iratai), 1938 – 65 – 633.

november 19-én, a prágai parlamentben elmondott beszédére szeretnék utalni, amely a korszak csehszlovák nemzetiségi politikájának egyik leginkább elgondolkodtató bírálata.⁶³ (Mint említettük, a csehszlovák népszámlálási visszaélések bemutatása azért is szükséges, mert a szlovák szakirodalom kisebb ártatlan hibáktól eltekintve teljesen megbízhatónak tekinti az 1930-as népszéírást, ellenben kifogásolja az – úgymond az erőszakos magyarosítás tetőpontján lebonyolított – 1910-es magyar népszámlálás eredményeit. Szlovák részről ennek ellenére sem történt meg az 1910-es népszámlálás reklamált visszaéléseinek tételes bemutatása. A magyar történettudomány főként a spontán asszimilációt segítő tendenciákat hangsúlyozva mutat rá a történelmi Magyarország utolsó ilyen jellegű felmérésének torzításaira.)

Az említett kifogások többsége itt Komáromban, a tanácskozáson is elhangzott magyar részről, a szlovák álláspont azonban a magyar kifogásokat nem vette tudomásul, ellenben felvetették, hogy az 1848-as vagy az 1880-as összeírások alapján alkossanak határokat. Többször emlegették Pozsonyt, mint a túlzó magyar követelések tipikus példáját, mondván, hogy ott soha nem volt magyar többség. (Ezzel kapcsolatban nem hangoztatták, hogy Pozsonyban szlovák többség sem volt soha, 1880-ban a város mintegy 70%-ban német lakosságú volt, 1910-ben kb. 15% volt a szlovákok aránya, és 1930-ban a több tízezer cseh betelepülővel, valamint a statisztikai manipulációkkal érte el a „csehszlovák” lakosság az 51%-ot.) Teleki a népszámlálással kapcsolatos problémákon kívül arra mutatott rá, hogy a magyar javaslat tisztán etnikai szempontú, nemcsak a katonai, de a gazdasági és stratégiai megfontolások is lehetőleg teljesen ki lettek küszöbölve. A szlovák megegyezési szándék hiánya a határvonal részletes áttekintése során is megmutatkozott. Etnikailag vitás igazából csak Nyitra környéke, Jolsva, valamint Kassa vidéke volt. Teleki többször hangsúlyozta, hogy a nyelvhatár minimum 50–60%-a az 1880-as, az 1910-es és 1930-as összeírások

⁶³ Molnár Imre: *Esterházy János*. Dunaszerdahely, 1997, 304. p. „A népszámlálási eredmények a magyar lakosság állandó csökkenését és a csehszlovák lakosság rapid növekedését mutatják a magyar nyelvterületen (...), holott a magyarság szaporulata, a születések és halálozások számának összehasonlításánál kedvező képet mutat, és ez a statisztika kedvező a magyarságra nézve. Ezért komoly ember nem fogja elhinni, hogy természetes szaporulat eredménye az, hogy két népszámlálás közötti időben a csehszlovák lakosság száma 350%-kal szaporodott a Feledi járásban, 320%-kal a Zselízi járásban, közel 400%-kal a Tornaljaiban, közel 100%-kal a Szepsi járásban, majdnem 100%-kal a Galántai járásban, s ugyanezen időben természetes úton csökkent a magyarság a Kassai járásban 8100-ról 3500-ra, a Töketeresbesi járásban 9000-ról 3530-ra, a Szepsi járásban 20 600-ról 16 700-ra, a Rimaszombati járásban 8000-ről 6000-re, a Lévai járásban 15 700-ról 12 ezerre és a Feledi járásban 29 ezerről 25 ezerre, holott ugyan-ezekben a járásokban a lakosság természetes szaporulata egészen kedvező képet mutat. Hogy az egyes községekben is milyen arányú eltolódások történtek, erre jellemzésül csak Galánta községet ragadom ki a sok közül, ahol 1921-ben még 472 csehszlovákkal szemben 2958 magyar nemzetiségű egyént mutat ki a statisztika, míg az 1930-as népszámlálási eredmény szerint ugyanott a csehszlovákok száma 1471-re emelkedett, és a magyar lakosság 1670-re esett vissza. Uraim, ez így nem lehet tovább! Mi nem engedhetjük meg a magyar nyelvterületek ilyen rohamos elszlávosítását...”

alapján egyaránt teljesen azonos, itt tehát az etnikai elv őszinte elfogadásával könnyen meg lehetne egyezni.⁶⁴ A szlovákok, a dualizmus kori magyarosítással összefüggő népszámlálási kifogásaik hangoztatása mellett, többek között ilyen jellegű érvekkel éltek: „Beregszász valóban magyar vidéken van, azonban itt a közlekedés és a gazdasági egyensúly nagyon fontos alapelvről van szó.”⁶⁵ A szlovák fél stratégiájában a tudományos szempontok és az etnikai elv mellőzése mellett a vezérelv az volt, hogy minél kevesebbet adjanak vissza a vitatott területekből. A csehszlovák és kárpátaljai delegátusok 14 órakor a magyarok nélkül tartottak egyórás megbeszélést. Ennek jegyzőkönyve az említett szempontokat kendőzetlenül tárja eléink. Itt merültek fel azok az alternatívák is, amelyeket a következő két nap során fokozatosan felajánlottak a magyaroknak. Anton Granatier a következőket javasolta: „... engedjük át a Csallóközt, (...) átadandó területbázisnak tekinthetjük az Ógyallai, Párkányi, Zselízi járásokat, a Losonci és Lévai járások egy részét. Ha nagy lenne a nyomás, átengedhetnénk Lévát. (...) Átadhatjuk továbbá a Feledi járást, részben a Tornaljai járást, persze úgy, hogy Pelsőcot meg kell tartanunk. [Pelsőc döntően magyarlakta település még ma is – S. G.] Ellenvetés nélkül átengedhetjük a Szepsi járást. Keleten a Királyhelmei járás jöjjön szóba. Az érsekújvári vasútvonalat azonban tartanunk kell.” Ez utóbbihoz Viest tábornok – nem éppen az általános közép-európai megbékélés magasabb elveitől vezérelve – hozzáfűzte, hogy „az érsekújvári vasútállomást mindenképpen meg kell tartanunk, mivel nekünk szükségünk van rá, a magyarok ellenben nincsenek ráutalva sem az állomásra, sem a fűtőházra.”(!)⁶⁶ Rappant azt ajánlotta, hogy ezeket az érveket ne hangsúlyozzák a magyarok előtt. „Javaslataink kidolgozásánál és érvényesítésénél csakis a nemzetiségi elvvel érveljünk. A többi indokot hagyjuk meg magunknak.”⁶⁷ Az említettek mellett meg kell jegyezni, hogy Ivan Krno Prágába utazott, hogy a csehszlovák minisztertanáccsal – amely eddig nem adott direktívákat – megtárgyalja az engedmények azon legvégső mértékét, ameddig a csehszlovák küldöttség elmegy.⁶⁸ Ugyanezen a napon Ďurčanský és Alexander Mach Németországba utazott, ahol felhívták a figyelmet a magyar kormány úgymond túlzó követeléseire,⁶⁹ és kifejtették az autonóm kormány politikai céljait.⁷⁰ Világos jelét adták, hogy alárendelik magukat Németországnak, ezért ked-

⁶⁴ Feljegyzés... i. forrás, 1938. október 13.

⁶⁵ Záznam... i. forrás, 1938. október 11.

⁶⁶ Zápisnica zo schôdzy československých a podkarpatoruských delegátov delimitačnej komisie v Komárne dňa 11. X. 1938 o 14 hodine. (A delimitációs bizottság csehszlovák és kárpátaljai küldöttei ülésének jegyzőkönyve Komáromban 1938. október 11-én 14 órakor.) AMZV, Právní sekce. VI/4-1938. 61.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Deák, Ladislav: *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938–1939*. Bratislava, 1990, 106.

⁶⁹ D'urica, Milan: *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava, 1996, 138.

⁷⁰ Vávra-Eibel: i. m. 71.; Szegedy-Maszák Aladár: i. m. 218–219. – Velük volt Karmasin is. Kijelentették, hogy önállóságra törekszenek, valamint szoros gazdasági, politikai, katonai kapcsolatokat kívánnak kiépíteni Németországgal. A zsidókérdés megoldását német minta alapján képzelték el.

vezőnek tűnő kilátásokkal tértek vissza.⁷¹ A politikusok hazaérkezéséig azonban Tisóék a 15 órakor kezdődő aznapi második plenáris ülésen is elodázták a javaslatát. Ezen az ülésen a többnyire kölcsönösen felemlegetett néhány incidens megoldására tettek ígéretet, melyeket nem részletezünk. Kánya külügyminiszter ismételten aggodalmát fejezte ki a szlovák időhúzási taktikát, valamint a magyar nemzetiségű katonák leszerelésének elhúzódását illetően. Wettstein kérdésére, hogy vajon Ďurčanský valóban Hitlerhez utazott-e, Tiso úgy válaszolt, hogy arról mit sem tud. Ez nem volt igaz, ahogy az sem, amit Kánya válaszolt a Kárpátalján magyarországi irreguláris egységek által végrehajtott incidensekkel kapcsolatban. A szlovák sürgetésre ugyanis kijelentette, hogy nincs tudomása ilyesmiről.

Október 12-én délben kezdődött meg a negyedik plenáris ülés, amelyen a Prágából érkezett Krno először bemutatta Bacsinszkyt, Kárpátalja belügyminiszterét. A korábban megismert szlovák stratégia alapján legelső ajánlatuk a magyarok autonómiáját tartalmazta Szlovákiában és Kárpátalján. Ezen a magyar delegáció felháborodott, majd több képtelennek nevezhető szlovák érv – München nem területi kérdésekről rendelkezett, Kárpátalja egyetlen gazdasági egységet alkot, amelynek életbevágó szüksége van arra, hogy vasúti összeköttetése legyen a Fekete tengerrel (!) – után Kánya kijelentette, hogy „ilyen kérdésekről képtelenség beszélni. Ez egy rossz vicc lenne.”⁷² A szünet után Tiso a Pozsony mellett fekvő négy nem magyar község kivételével a Csallóközöt ajánlotta fel átadásra azzal a feltétellel, hogy Komáromban csehszlovák szabadkikötő létesüljön. Az 1800 km² nagyságú terület 121 ezer lakosából 117 ezer magyar volt.⁷³ Az ezt követő vitát Kánya azzal zárta le, hogy felszólította a csehszlovák delegációt, hogy a határ többi részére is terjesszen be javaslatot. Teleki rámutatott, hogy a „Csallóközön kívül vannak más vidékek is, ahol a magyarok zárt egységben élnek. Nincs értelme, hogy különbséget tegyünk. Javaslatunk megalapozott, de az egyes pontokról tárgyalhatunk.”⁷⁴ Hangsúlyozta, hogy „a magyar javaslat nem alkudozás céljára készült olyan ajánlat, mint aminőt az üzleti életben szoktak tenni a felek, akik előre tisztában vannak azzal, hogy mindegyik engedni fog a saját álláspontjából és valahol a középúton találkoznak. A magyar javaslat elvi alapokon áll és attól csak kisebb mértékben lehet eltérni.”⁷⁵ Tiso ezt követően igyekezett bizonygatni, hogy a Kis-Duna szilárd határvonal, majd újra a lakosságcserét ajánlotta. Ismét jellemző a következő beszélgetésrészlet:

„Teleki: Vannak területek, ahol az 1910. és az 1930. évi statisztikák teljesen egybeesnek, önök mégis maguknak követelik. Ez nem koncilliáns álláspont.

Tiso: Konstatáljuk azt a kijelentést, hogy a magyar delegáció nem ragaszkodik visszavonhatatlanul az első javaslatához.

⁷¹ Deák, Ladislav: 1990, i. m. 64.

⁷² Záznam... i. forrás, 1938. október 12.

⁷³ MOL XIX-J-1-a (Békeelőkészítő osztály iratai), 164–167.; Rónai András: i. m. 130.

⁷⁴ Záznam... i. forrás, 1938. október 12.

⁷⁵ Feljegyzés... i. forrás, 1938. október 12.

Kánya: Nem ragaszkodunk. A kérdéstről tárgyalhatunk.

Teleki: Már tegnap megmondtam, hogy keleten valóban volt tévedés. Nem mondhatunk le azonban zárt magyar területekről az úgynevezett természetes határokért, amelyek megszűntek létezni.

Kánya: Jó lenne folytatni a tárgyalást.

Tiso: Úgy tűnik azonban, hogy az alapelvet illetően nem tudunk megegyezni.

Teleki: Mi nem üzletelni jöttünk és a mi javaslatunk általánosan elfogadott elvek alapján lett kidolgozva."⁷⁶

A két említett ajánlatot követően a szlovákok továbbra sem voltak hajlandók az érdemi tárgyalásra. Teleki felvetésére, hogy a határvonalat nyugatról keletre részletesen tekintsék át, azt válaszolták, hogy majd másnapra beterjesztik az 1930-as népszámlálás alapján álló javaslatukat. A delegációk végül megállapodtak a másnapi folytatásban.

Október 13-án reggel 9 órakor kezdődött meg az ötödik plenáris ülés, amelyen a harmadik csehszlovák ajánlat került megvitatásra. Ez több, egymással összefüggésben nem álló területrészt jelentett, összesen 5405 km²-t tett ki 349 ezer lakossal, amelyből 342 ezer volt magyar nemzetiségű.⁷⁷ A benyújtott javaslat láttán Teleki elképedésének adott hangot. „Ezek vicces határok. Az alapelv nincs betartva. A határok több helyen is teljesen lehetetlenek. Túszokként akarnak magyarokat megtartani. Sok magyar csak a vasúti összeköttetés miatt van elvágva. Nyitra környékén kompromisszumra lesz szükség. Tovább kelet felé a határok teljesen lehetetlenek. Ez tiszta magánvélemény. Ez egy rossz vicc...”⁷⁸ Ezt viszonylag rövid vita követte, amely során Teleki újra rámutatott, hogy csak stratégiai, gazdasági szempontokon alapul a szlovák javaslat, a „rosszindulat jele, hogy a néprajzi határokat ott sem méltányolják, ahol az 1910. és 1930. évi határok azonosak”.⁷⁹ A szlovák küldöttek a szokásos érveket hangsúlyozták, Ďurčanský hozzáfűzte, hogy „a határok úgy lettek megállapítva, hogy annyi magyar maradjon Szlovákiában, amennyi szlovák lesz Magyarországon”.⁸⁰ Erre Teleki figyelmeztetett: „Itt most arról van szó, hogy egy igazságos határmegvonás útján megalapozzuk két nemzet barátságát, nem pedig arról, hogy kölcsönösen túszokat tartsunk egymás birtokában.”⁸¹ Ezzel Židovský kárpátaljai küldött is egyetértett. „Teleki álláspontja közeledést jelent. Mi nem akarunk túszokat.”⁸² Az ülést Kánya összegzése zárta: „A viták túlságosan elhúzódtak, közeledés nélkül. Ezen az alapon nem tárgyalhatunk. A magyar delegáció nem terjeszt be további javaslatot. Kisebb módosításokkal számolt a

⁷⁶ Záznam... i. forrás, 1938. október 12.

⁷⁷ Rónai András: i. m. 130.; MOL XIX-J-1-a (Békeelőkészítő osztály iratai), 164. Lakosság: 349 026 fő, ebből magyar: 341 987 fő.

⁷⁸ Záznam... i. forrás, 1938. október 13.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Feljegyzés... i. forrás, 1938. október 13.

⁸² Záznam... i. forrás, 1938. október 13.

saját javaslatán, de ahhoz hasonlóra, amilyen a csehszlovák javaslat, egyáltalán nem volt felkészülve.”⁸³

Az elmondottakból következően a két fél álláspontja között áthidalhatatlan szakadék jött létre. Mint láttuk, a népszámlálások eltérő adatai jelentették az egyik komoly problémát. A szlovák tárgyalóküldöttség a magyar népszámlálásokat anélkül kritizálta, hogy azok hibáit konkrét tényekkel bizonyította volna.⁸⁴ A szlovák szakirodalom mindehhez hozzáfűzi, hogy a magyarok kompromisszumképtelenek voltak, és nem vették figyelembe a húszéves etnikai fejlődést, amely Szlovákia területén végbement.⁸⁵ De számos területet, melynek etnikailag magyar jellegét maguk is elismerték, stratégiai, közlekedési vagy gazdasági indokok alapján akartak megtartani.⁸⁶

Ami a „húszéves etnikai fejlődést” illeti, meg kell jegyeznünk, hogy igen nehéz objektíven fejlődésnek nevezni közel százezer magyar elmenekülését, több tízezer cseh betelepülését, cseh és szlovák telepes kolóniák létrehozását a magyar etnikai területen, vagy magyar többségű városok népszámlálási manipulációkkal történő elszlovákosítását. Továbbá azt is megfigyelhettük, hogy München *de facto* területek átadásáról rendelkezett, a magyar kormány többször egyértelműen kijelentette, hogy csak területi alapon kíván tárgyalni, s ezzel a csehszlovák kormány több ízben hivatalosan egyetértett. Ezért a szlovák delegáció legelső, autonómiára vonatkozó ajánlatára nemigen lehetett volna más választani, mint amit Kánya külügyminiszter válaszolt: Nem vehető komolyan, és arról tárgyalni sem lehet.⁸⁷ Ez utóbbit a csehszlovák delegáció is elismerte.⁸⁸ A három csehszlovák ajánlat arról tanúskodik, hogy a szlovák fél továbbra sem volt hajlandó figyelembe venni a valós etnikai helyzetet. Mindezért nem a magyar felet illeti a kompromisszumképtelenség vádja.

Amennyiben megpróbáljuk beleélni magunkat a szlovák fél helyzetébe, beláthatjuk, hogy e napokban valóban nehéz helyzetben voltak. Tiso kormánya első hivatalos ténykedését területi engedményekről folytatott tárgyalásokkal kezdte,⁸⁹ ezért csak az elkerülhetetlen minimumot akarta átadni.⁹⁰ Ez, mint láttuk, igen kicsi terület volt. Küldötteik a hazai közvélemény megnyerése, illetve saját politikai megerősödésük érdekében küzdöttek.⁹¹ Mindez hozzájárulhatott ahhoz, hogy váratlanul gazdasági, stratégiai érveket vetettek fel, vasútvonalak

⁸³ Uo.

⁸⁴ Rónai András: i. m. 131.

⁸⁵ Deák, Ladislav: 1990, i. m. 103–104.

⁸⁶ Deák, Ladislav: 1997, i. m. 25.

⁸⁷ DIMK II. kötet, 491. sz., 761. p.

⁸⁸ MOL K 74 (Külügyminisztériumi Levéltár, Számjelosztály), 1938 – Prága – bejövő – 6567/176. Krno a prágai német ügyvivőnek arról beszélt, hogy az autonómia-ajánlat a tárgyaláson politikai baklövés volt.

⁸⁹ Slovenský týždenník, 1938. október 13., 1. Még csak most jött létre a régen várt autonómia és máris itt a kellemetlen kötelezettség, megvédeni a magyaroktól területeinket a tárgyalásokon.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Népszava, 1938. október 14., 7.

megtartására helyezték a hangsúlyt. A legtöbb magyarlakta nagyobb várost meg kívánták tartani, és általában arra törekedtek, hogy a lehető legkevesebbet adják vissza.⁹² Ezért a megszakításra vonatkozó bejelentést megkönnyebbüléssel fogadták.⁹³ Érdeklükben állott, hogy újabb konferencia döntse el a vitát, mert közvéleményük előtt jobban megállhattak azzal az érveléssel, hogy nem önként, hanem nagyhatalmi kényszer alatt mondanak le területekről. Továbbá Ďurčanský és Mach azzal a benyomással érkezett vissza Németországból, hogy a németek mögöttük állnak,⁹⁴ ami egy nagyhatalmi döntés esetén számukra kedvező eredményt hozhat. A szlovákok rugalmatlanságának végül lélektani okai is lehettek. A magyar delegáció arisztokratikus jellegéből fakadó szlovák előítéletet a fiatalabb magyar résztvevők igyekeztek ellensúlyozni, főként Esterházy, aki ugyan szintén gróf volt, de jó kapcsolatban állt a szlovák értelmiség számos tagjával, és jól beszélt szlovákul.⁹⁵ A tárgyalásokat a magyar fél tehát október 13-án megszakította, és bejelentette, hogy az ügy megoldása érdekében a müncheni egyezményt aláíró nagyhatalmakhoz fordul. Az a lehetőség, hogy a szlovák fél esetleg önszántából engedjen át magyarlakta területeket annak érdekében, hogy az etnikai viszonyoknak megfelelőbb államhatár jöjjön létre, kudarcba fulladt. Ilyesmit a magyar vezetők közül néhányan – leginkább Teleki – komolyan vehettek, szlovák részről azonban senki.

A megszakított tárgyalások és a bécsi döntőbírósi tárgyalás között eltelt három hét eseményeire szintén nem kívánok kitérni. Csupán annyit emelnék ki, hogy a szlovákok hajlamosabbnak bizonyultak arra, hogy a németek különböző kívánságainak eleget tegyenek, a magyar-német viszony ezzel szemben tovább romlott. Így az a tendencia rajzolódott ki, hogy az Olaszország által Magyarországnak nyújtott támogatás fokozódott, miközben a német közvetítéssel folyó csehszlovák-magyar diplomáciai „csatározásban” a németek gyakorlatilag Csehszlovákia pártján foglaltak állást. Ennek ellenére a magyar diplomácia komoly engedményre is kényszerült, amennyiben a négyhatalmi konferencia összehívásának szándékától a határozott német ellenkezés miatt elállt. Meg kell azonban jegyezni, hogy a nagyhatalmakat újabb konferenciára összehívni valószínűleg csaknem lehetetlen lett volna. Ezt kizárólag Olaszország támogatta, még a kérdésben érdekelt és „nagyhatalmi jellegű”, egyébként Magyarországot támogató Lengyelország is – elsősorban presztízs okokból – mereven elzárkózott ettől. A magyar fél az újabb csehszlovák területi ajánlatot is, amely a nyelvhatáron fekvő városoktól eltekintve megfelelt az etnikai helyzetnek, elégtelennek minősítette, e városok visszatartása miatt. Ezt követően Ciano olasz külügyminiszter sürgetésére Ribbentrop német külügyminiszter végül legyőzte aggályait, és hozzájárult, hogy döntőbíróként vegyen részt a konferencián, amely megállapítja a magyar-csehszlovák államhatárt. Mint ismeretes, er-

⁹² MOL K 74 (Külügyminisztériumi Levéltár, Számjelosztály), 1938 – Berlin – kimenő – 6206/183.

⁹³ DIMK II. kötet, 523. sz., 790–791. p. és 526. sz., 794. p. Vö: Deák, Ladislav: 1990, i. m. 111.

⁹⁴ Vávra-Eibel: i. m. 69.

⁹⁵ Uo. 217.

re Bécsben került sor, 1938. november 2-án.⁹⁶ A mintegy 12 ezer km² nagyságú terület kb. 1 millió lakosának magyar adatok szerint 86,6%-a (1910), illetve 84,4%-a (1938), csehszlovák adatok szerint 59,1%-a (1930) volt magyar.

A szlovák történetírás egyhangúlag úgy ítéli meg, hogy „déli határunkról nem statisztikai, gazdasági és történelmi érvek döntöttek, hanem a nagyhatalmi érdekek”.⁹⁷ A bemutatott tények alapján ezzel a felfogással aligha érthetünk egyet. Emellett a szlovák kutatók egyetértenek abban is, hogy a Magyarországhoz került szlovákok komoly üldözésnek lettek kitéve, ami több tízezer személy elmenekülését eredményezte.⁹⁸

*

A magyar királyi honvédség 1938. november 5–11. között megszállta a visszacsatolt területeket. A bevonulással egy időben megkezdődtek a szlovákellenes atrocitások, melyeket a magyar kormány kevés sikerrel akadályozott meg, a szlovák fél viszont számos esetben túlhangsúlyozva kommentált. A szlovák autonóm kormány belügyminisztere a Magyarországhoz került szlovákok jövőjéről folytatott tárgyalásokat november 13-án, Budapesten. A magyar kormány ígéretet tett, hogy a túlkapásokat rövid időn belül megfékezi, a törvénytelen ségek elkövetőit szigorúan megbünteti. A szlovák politikus továbbá arra is ígéretet kapott, hogy a szlovákok tulajdon- és jogbiztonságát, nyelvi és politikai jogait a magyar fél biztosítja, sőt nemzeti zászlójuk és himnuszuk használata is lehetővé válik.⁹⁹ Esterházy János a szlovákellenes csendőrségi brutalitás ellen több alkalommal felszólalt. Egy ízben személyesen kérte Horthytól és Imrédytól annak beszüntetését, akik erre becsületszavukat adták.¹⁰⁰ Minthogy a katonák, de főként a csendőrök jelentős része nem engedelmeskedett (majd később a köztisztviselők sem), szabotálta a kormány intézkedéseit, a kormánykörök nemzeti megbékélés megteremtésére irányuló erőfeszítései igen sok esetben hajótörést szenvedtek. A probléma egyrészt abban állt, hogy a magyar kormánynak nem volt kiforrott koncepciója a nemzetiségi kérdés megoldására.

⁹⁶ MOL XIX-J-1-a (Békeelőkészítő osztály iratai), 164. 12 ezer km², 1910: 862 747 lakos, 746 912 magyar (86,6%), 83 428 szlovák (9,7%), 8941 rutén (1,0%). (876 község.) Az 1930-as csehszlovák népszámlálás szerint: 1 029 629 lakos, magyar: 59,1%, csehszlovák: 29,1%. Az 1938-as magyar összeírás szerint: 1 041 401 lakos, 879 007 magyar (84,4%), 123 864 szlovák (11,9%). Vö. Deák, Ladislav: 1996, i. m. 35. – 10 390 km², 854 218 lakos, 503 980 magyar, 272 145 szlovák, 26 151 izraelita, 8074 német, 1826 ruszin. (1930-as népszámlálás, Kárpátalja nélkül.) Lásd Deák, Ladislav: 1990, i. m. 123. – 779 község, amelyből 179 szlovák többségű. Három területen jelentős a szlovákság területi vesztesége: Érsekújvár, Verebély és Ógyalla körül 62 szlovák község 76 ezer lakossal; Jolsva környéke négyezer szlovákkal; Kassa környéke (Kassán kívül) 17 ezer magyar mellett 85 ezer szlovákkal (79 község).

⁹⁷ Lipták, Ľubomír: i. m. 166.

⁹⁸ Uo. 166–168. p.

⁹⁹ Slovenský týždenník, 1938. november 17., 2.

¹⁰⁰ Esterházy Lujza: *Szívek az ár ellen*. Bp., 1991, 98.

Teleki Pál kultuszminiszter, az események egyik kulcsembere valóban toleráns nemzetiségi politika megvalósítását sürgette a megnövekedett számú szlováksággal szemben. „Vallom, hogy mindenkinek vitathatatlan joga a maga anyanyelvét, ősi szokásait, a maga tradícióit ápolni, és a magyar államnak, mint minden államnak, kötelessége más anyanyelvű polgárait ebben a törekvésükben támogatni, az ismereteknek anyanyelvükön való tanítását lehetővé tenni, sőt azt istápolni” – írta.¹⁰¹ Esterházy János a szlovák nép jóindulatának megszerzése és az őszinte megbékélés elősegítése érdekében mintegy 1000 km²-es terület önkéntes visszaadását javasolta.¹⁰² (Komját, Surány, Tótmegyer környéke nagy többségben szlovák lakosságú volt.) Bár erre vonatkozó kormányközi tárgyalások zajlottak, a területrész magyar községekre történő kicserélése nem valósult meg.¹⁰³ Az ilyen elképzeléseknek elég ellenzője akadt, másrészt a szlovákokat érintő messzemenő jogkiterjesztés azt a veszélyt is magában rejtette, hogy elsősorban a magyarországi németiség fogja felhasználni túlzott követeléseit alátámasztására.

A problémát fokozta az autonóm szlovák kormány intoleráns magatartása is. A „Dél-Szlovákia” elvesztését fájlaló szlovákság részéről a nemzetiségek iránti türelem igencsak hiányzott.¹⁰⁴ A kormány minden magyarországi szlovákellenes atrocitást árgus szemekkel figyelt, és azokat a magyar vezetés számlájára írva magyarelles intézkedései igazolásaként emlegette.¹⁰⁵

A honvédség bevonulásával egy időben katonai közigazgatás bevezetésére került sor, amely 1938. december közepéig működött.¹⁰⁶ A kormány megbízottak kirendelésével igyekezett biztosítani befolyását a katonai közigazgatás heiteiben, ez a befolyás azonban igen korlátozott maradt. A Felvidéken működő négy vegyes dandárparancsnokság mellé egy-egy kormány megbízottat, a városi és járási parancsnokságok mellé pedig összesen 28 miniszteri biztost jelölt ki október 31-én.¹⁰⁷ Ezekbe a tisztségekbe olyan egykori csehszlovák állampolgárságú magyarok kerültek, akik a felvidéki magyarság életében vezető szerepet játszottak.¹⁰⁸ A miniszterelnök a november 3-ai minisztertanács hozzájárulásával kinevezte Jaross Andort a kormány főmegbízottjaként a honvéd vezérkar főnöke mellé, tanácsadói feladatkörrel.¹⁰⁹ A katonai közigazgatás legfelsőbb szer-

¹⁰¹ Tilkovszky Lóránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen, 1998, 81.

¹⁰² Molnár Imre: i. m. 83.

¹⁰³ AMZV, Právní sekce. VI/4-65. 4. f. Jegyzőkönyv a magyar-csehszlovák delimitációs bizottság november 17-ei üléséről. Vö. Deák, Ladislav: 1997, i. m. 46.

¹⁰⁴ Molnár Imre: i. m. 86.

¹⁰⁵ Szalatnai Rezső: *A csehszlovákiai magyarok 1938–1945 között*. Regio, 1990/2., 129–147.; 1990/3., 163–190. kiemelés: 163–164.

¹⁰⁶ Vietor, Martin: i. m. 45.

¹⁰⁷ MOL K 27 (Minisztertanácsi jegyzőkönyvek), 1938. november 25.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ MOL K 27 (Minisztertanácsi jegyzőkönyvek), 1938. november 3. Feladatköre az egész visszatért terület közigazgatási, politikai, gazdasági, társadalmi, nemzetnevelési kérdéseire terjedt ki. Vö. Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon 1938–1941*. Bp., 1967, 36. – Gróf Esterházy János Szlovákiában maradt, így az

veként működő vezérkari főnökség az Egyesült Magyar Párton kívül minden politikai párt működését átmenetileg felfüggesztette.¹¹⁰

A vezérkari főnök utasítása értelmében a szlovák nyelv használata a hivatali életben megszűnt, megkezdődött a szlovák nyelvű feliratok eltávolítása, valamint az 1918 után betelepült személyek kiutasítása.¹¹¹ A szlovák források több tízezer,¹¹² sőt százezret meghaladó¹¹³ erőszakkal elűzött személyről számolnak be. Az erőszakoskodások emberéleteket is követeltek, a brutalitásban a magyar szervek mellett a helyi magyar lakosság is tevékeny részt vállalt. A források alapján megállapítható, hogy a brutalitás mértéke, illetve az elűzöttek tényleges száma jóval kisebb ennél. A túlzásokba, néhol hamisításokba bocsátkozó szlovák szakirodalom felfogásának kialakulásában több ok is közrejátszott. A magyarság sérelmére végrehajtott földreform következtében a magyarlakta területekre telepített cseh és szlovák kolonistákat a helyi magyar lakosság mindig idegen elemként tartotta számon.¹¹⁴ A magyar kormány, valamint a katonai szervek úgyszintén.¹¹⁵ Minthogy a családok jó része tisztában volt helyzetével, az impériumváltás hírére önként hagyta el lakhelyét. Egy kisebb rész sérelem nélkül helyben maradt 1945-ig. Végül egy harmadik részük a fenyegetések és az erőszak következtében kényszerült elmenekülni, sokakat hivatalosan kiutasítottak a magyar szervek, sok esetben ingóságait is elszállíthatták, máskor mindenüket hátra kellett hagyniuk.¹¹⁶ A fenyegetettség hatására elmenekült kolonisták számát Tilkovszky 647 családra teszi.¹¹⁷ A kiuta-

EMP országos elnökének minőségében Jaross Andor tárgyalt a miniszterelnökkel. Az október 28–29-ei megbeszéléseken megállapodtak, hogy a párt Magyarországhoz kerülő részlegeinek vezetői lesznek a kormány megbízottak és Jaross-sal együtt bekapcsolódnak a vezérkari főnökség polgári csoportjának munkájába. A polgári csoport egyik részlege Weis István vezetésével működött, Felvidéki Egységesítő Csoport néven. Ebből alakult ki később a Felvidéki ügyek minisztériuma. Tárca nélküli miniszteri minőségben Jaross Andor vezette.

¹¹⁰ Deák, Ladislav: 1997, i. m. 41.

¹¹¹ Uo. 40.

¹¹² Lipták, Lubomír: i. m. 166–168.

¹¹³ Vietor, Martin: i. m. 42. 170 ezerről tud, akik közül 45 ezret télen, brutálisan üldöztek el. Vö. Čierna-Lantayová, Dagmar: *Podoby česko-slovensko-mad'arského vzťahu*. Bratislava, 1992, 13. Körülbelül 100 ezer ilyen személyt említ.

¹¹⁴ Janics Kálmán: i. m. 46.

¹¹⁵ AMZV, Právní sekce. VI/4–61. 10. f. A kormányközi tárgyalásokon a magyar fél kifejezésre juttatta ilyen értelmű álláspontját, amit a szlovákok felháborodva és fenyegetőzve vettek tudomásul.

¹¹⁶ Janics Kálmán: i. m. 46.

¹¹⁷ Tilkovszky Lóránt: 1967, i. m. 75. Vö. ŠSUA Ku. prez. 1938. K 256. č. j. 2653/38.; 2669/38. és 7097/V–38. A Magyarországról Cseh-Szlovákia területére menekült személyek száma a Szobránci járás egyik határ menti csendőrparancsnokságának feljegyzései szerint 1938. november 20-ig 206 fő volt. Ha ezt átlagos számadatnak tekintjük, figyelembe vesszük a határ menti csendőrparancsnokságok számát és az időintervallumot, több tízezres nagyságrendű „menekültáradat” nem tűnik valószínűnek. A kérdés azonban mindenképpen alaposabb kutatást igényel.

sítottak a legtöbb esetben vagyonuk hátrahagyásával távoztak az országból. Kisebbségi tettlegességek előfordultak,¹¹⁸ de a legtöbb esetben a magyar szervek részéről erőszak elkövetésére nem került sor.¹¹⁹ A cseh és szlovák hivatalnokok jelentős része (81 ezer fő) a cseh-szlovák szervek támogatásával, ingó és ingatlan vagyonuk elszállításával, önként távozott 1938 októberében.¹²⁰ Az átcsatolt területen 1088 szlovák tanár működött, akik közül kevesen várták be a magyar uralmat.¹²¹ A helyben maradó egykori cseh-szlovák állami szervek tagjaira is számos esetben a kiutasítás várt.¹²² Deák szerint 800 szlovák és 500 cseh telepese család élt a Magyarországhoz csatolt területen, akiknek az erőszakos elűzés, kényszerű menekülés jutott osztályrészül.¹²³ A korabeli szlovák sajtó is érzékenyen reagált a kolonisták elűzésére.¹²⁴

A források alapján a szlovák szakirodalom kérdéssel kapcsolatos nézeteit túlzónak tartjuk. Janics Kálmán a kiutasítottak és elűzöttek számát mintegy ezer családra teszi.¹²⁵ A háború utáni szlovák történetírás mesterségesen megnövelte az elűzöttek számát, amely úgy történhetett, hogy az önkéntes kitelepülőket az erőszakkal kiűzöttek között jelenítik meg.¹²⁶

Janics Kálmán a szlovákiai magyarok 1944–1949 közötti jogfosztottságáról írt művében már több mint húsz éve rámutatott, hogy a magyarok bűnösségének alátámasztását szolgáló, önkényesen válogatott adatokon alapuló, a nemzeti önkritikát gyakran mellőző felfogás az 1945 utáni Csehszlovákiába visszakerülő magyarok üldöztetésével függ össze. A történészek is idomultak az állampolitikai elképzelésekhez, melyek első szempontja a „dél-szlovákiai magyarság”

¹¹⁸ ŠSUA Ku. prez. 1938. K 256. č. 184. (1938. december 4.)

¹¹⁹ ŠSUA Ku. prez. 1938. K 256. č. 29. és č. 44. és č. 161. A jegyzőkönyvekben, melyeket a cseh-szlovák hatóságok a menekült telepések kihallgatásakor vettek fel, az érintettek beszámoltak, hogy sokszor – komolyabb fenyegetettség hatására – minden vagyonukat hátrahagyva menekültek el. A kihallgatási jegyzőkönyvek utolsó részében az érintettek kijelentik: „... a magyar szervek részéről személyemmel szemben erőszak elkövetésére nem került sor”. Lásd ŠSUA Ku. prez. 1938. K 256. č. 1406/1938. (december 12.) a Bánóci járási hivatal jelentése: „Az itteni járásba érkezett kolonisták és menekültek a kihallgatáskor kijelentették, hogy a magyar megszálló hadsereg tiszteségesen bánt velük, kárukra semmilyen visszaélést nem követett el.” Vö. ŠSUA Ku. prez. 1938. K 256. č. 2416/1938. (1938. december 12. A Nagyszombati járási hivatal jelentése.)

¹²⁰ *Zprávy Štátneho plánovacieho a štatistického úradu*. Bratislava, 1946. (október 1.), 101. p.

¹²¹ *Almanach oslobodeného juhu*. Nitra, 1946. Vö: Deák, Ladislav: 1997, i. m. 42. – 1119 tanár közül 862 hagyta el a területet.

¹²² ŠSUA Ku. prez. 1938. K 256. č. 170.

¹²³ Deák, Ladislav: 1997, i. m. 41.

¹²⁴ Slováč, 1939. augusztus 5., 2. p.; Slovenský Týždenník, 1938. november 25., 3.

¹²⁵ Janics Kálmán: i. m. 46. Vö. Deák, Ladislav: 1997, i. m. 44. – A katonai közigazgatás alatt 50 ezer, 1945-ig összesen 100 ezer ember hagyta el a visszacsatolt területet.

¹²⁶ Janics Kálmán: i. m. 47. Deák véleménye is jó példa erre, ugyanis az összes telepese családot erőszakkal elűzöttekként tünteti fel. Lásd e tanulmány 122. lábjegyzetét.

üldözése jogosságának bizonyítása volt.¹²⁷ Az újjáélesztett csehszlovák koncepció ugyanakkor éppen a német mintát követő szlovák állam tevékenységének bagatellizálását, elkendőzését kívánta meg, így történhetett többek között, hogy az 1939 tavaszán Szlovákiából kiutasított, elűzött mintegy 120 ezer cseh nemzetiségű személy hányattatásáról a szlovák történészek csaknem „el-felejtkeztek”.¹²⁸ A kommunista fordulatot (1948) követően a magyarok kálváriája – mint a Beneš-féle „nacionalista burzsoá” politika műve – véget ért, de az eseményekről folytatott bármiféle elmélkedés is tabuvá lett. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a szlovák történelmi irodalom említett felfogása – a 60-as évek közepétől a prágai tavaszig tartó rövid, objektívebb periódust leszámítva – a maga meglehetősen egyoldalú formájában „konzerválódjon”.¹²⁹

Mindazonáltal a magyar hivatalos szervek is adtak okot a szlovák lakosság elkeseredéséhez. Már említettük, hogy a magyar kormány, pártvezetők, illetve számos mérvadó politikus, közéleti személyiség ellentétes, a visszaélések megakadályozására irányuló törekvése sok esetben „szélmalomharcnak” bizonyult. Komját községben 1938. december 18-án a helyi fiatalok egy csoportja a templomból hazatérő tömeg előtt jelszavakat kezdett kiabálni (Éljen Tiso!, Le a magyarokkal!, Éljen az önálló Szlovákia! stb.), majd elénekelte a szlovák himnuszot. A csendőrök, miután a tömeg nem engedelmeskedett felszólításuknak, a tüntetést szétverték, 12 fiatalt letartóztattak, a település káplánját, aki a tovább demonstráló fiatalok mellé állt, tettelesen bántalmazták.¹³⁰ Esterházy János panaszt tett a Belügyminisztériumban, amelynek nyomán két napon belül bizottság ment ki a községbe az eset kivizsgálására. A dolog úgy végződött, hogy a csendőröket nyilvános bocsánatkérésre utasították – amit meg is tettek –, majd azonnali hatállyal áthelyezték őket.¹³¹ Esterházy egy másik alkalommal azt írta, a „magyar csendőrök mindazt elpusztítják, amiért hosszú évekig dolgoztam, hogy megszerezsem a szlovákok Magyarországgal szembeni bizalmát”.¹³² Surány községben az éjféle mise után a lakosság körében nemzeti tüntetés bontakozott ki, a szlovák himnusz is elhangzott. Amikor a csendőrség feloszlatta a tüntetést, a tömeg ellenük fordult. A leadott riasztólövés egy kislányt halálra

¹²⁷ Janics Kálmán: i. m. 47. A szerző maga is visszaemlékszik, hogy gyermekként végignézte – aki ott élt akkor, mind tudja –, hogyan mentek el azok az emberek, akik nem bíztak a magyar kormányban. Állami teherautókkal, a cseh-szlovák hivatalok támogatásával, elbúcsúzva magyar ismerőseiktől, ingóságait elszállítva, sok esetben ingatlanjaikat értékesítve. – A második világháborút követő csehszlovákiai telepítésekéről lásd kötetünkben *Vadkertő Katalin* tanulmányát.

¹²⁸ ŠSUA Ku. prez. 1938. K 299. č. 325. (1939. május 4.); ŠSUA Ku. prez. 1938. K 299. č. 16342 – VIII. – 1939. (1939. április 24.). Vö. Janics Kálmán: i. m. 47. – Szlovákiában 1937-ben 161 ezer, 1950-ben már csak 40 ezer cseh nemzetiségű lakos élt.

¹²⁹ Szarka László – Sallai Gergely: *Önkép és kontextus – Magyarország és a magyarság történelme a szlovák történetírásban a 20. század végén*. Regio, (11. évf.) 2000/2., 82.

¹³⁰ Vietor, Martin: i. m. 60–61. Vö. Esterházy Lujza: i. m. 98.

¹³¹ Uo. 98.

¹³² Deák, Ladislav: 1997, i. m. 44.

sebeztek.¹³³ A komjáti és surányi esetek elkeseredést váltottak ki a szlovákságból, a témával foglalkozó összes szlovák szerző említi ezeket – leszámítva a csendőrök bocsánatkérését és áthelyezését. A mai napig a „magyar elnyomás” jelképeiként fogják fel a történeteket, talán azért is, mert e két település döntő többségében szlovák lakosságú volt.

A közigazgatási tisztviselők szlovákellenes túlkapásait szintén igen nehéz megfékezni. Ezeket az állapotokat jól összegzi Esterházy János Csáky István magyar külügyminiszternek 1940 decemberében írott levélrészlete, melyben a magyarországi szlovákság politikai szervezkedésének lehetővé tételéért, valamint a csendőrségi és közigazgatási túlkapások erélyesebb megfékezéséért szállt síkra: „Hogy ez nem csekélység, amit a magyar csendőrtől vagy jegyzőtől kíván az ember, azzal tisztában vagyok, mert például bizonyítani tudom azt, hogy Kassa környékén a közművelődési testület titkára a csendőrök segítségével a szlovák iskolákból elkoboztatta azon szlovák nyelvű tankönyveket, melyeket a magyar kultuskormány megbízásából a Szt. István Társulat adott ki, és így ezek a barmok nem vették észre azt, hogy olyan könyveket koboztak el, melyeket a magyar kormány rendeletéből használtak a tót iskolákban. Ilyen és hasonló példákat sokat tudnék Neked bemutatni. Természetesen egy ilyen csendőr, jegyző vagy szolgabíró, aki a saját orránál tovább nem lát, nem veszi észre azt, hogy ilyen magatartással milyen veszélybe sodorhatja az országot. Nekem pedig, aki itt vagyok Pozsonyban, minden hajam szála az égnek áll...”¹³⁴

Teleki Pál az 1939. augusztus 17-i minisztertanácson ugyancsak élesen sürgette a közigazgatásban az áldatlan állapotok megszüntetését, amelyek – hozzá kell tenni – a magyar lakosságot is sújtották. Többek között a következőket hangsúlyozta: „... nem habozik kijelenteni a minisztertanács előtt azt, hogy amennyiben e téren gyökeres változás nem áll be, úgy adandó alkalommal nyilvánosan, a nagy közvélemény előtt fog hangot adni annak, hogy az ország ilyen körülmények között ne törekedjék arra, hogy újabb területek szereztessenek országunkhoz.”¹³⁵

¹³³ Esterházy Lujza: i. m. 98.

¹³⁴ Molnár Imre: i. m. 317–320. Kiemelés: 319. Vö. MOL K 64 (Külügyminisztériumi Levéltár, Politikai osztály rezervált iratai), 1941 – 194 – 65 – 5.

¹³⁵ MOL K 27 (Minisztertanácsi jegyzőkönyvek), 1939 augusztus 17.: Teleki „felkéri a kormány valamennyi tagját, hogy a vezetésükre bízott tárcák hatáskörében adják meg legsürgősebben a megfelelő utasításokat aziránt, hogy a magyar közigazgatás közegei megértéssel, gyors intézkedéssel intézzék az ügyeket, mert ellenkező esetben egy olyan elégedetlenségi állapot fog beállni a hozzánk visszacsatolt országrészek magyarhú lakossága körében is, amely körülményekből azt fogják levezetni, hogy (...) kár volt ezen területeket az anyaországhoz visszacsatolni. Hogyan fogja az ország további revíziós igényei megvalósulása esetén tehetetlen, nehézkes és meg nem értő adminisztrációs apparátusa mellett (...) megtartani ezen területeket? Nem habozik kijelenteni a minisztertanács előtt azt, hogy amennyiben e téren gyökeres változás nem áll be, úgy adandó alkalommal nyilvánosan, a nagy közvélemény előtt fog hangot adni annak, hogy az ország ilyen körülmények között ne törekedjék arra, hogy újabb területek szereztessenek országunkhoz.” – A közigazgatásban uralkodó állapotok a magyar lakosságot is sújtották. Lásd Magyar Kultúra, (52. évf.)

Az ellentmondásos állapotok ellenére számos Szlovákiában maradt német¹³⁶ és magyar település fejezte ki csalódottságát afelett, hogy nem került Magyarországhoz.¹³⁷ Hírek jelentek meg arról, hogy a Zobor-vidéki magyar falvakban mozgalmat indítottak a Magyarországhoz történő csatlakozás mellett.¹³⁸ Pozsonypüspöki, Stósz és Mecenzéf német lakossága Hitlerhez írott levelében kérte, hogy községüket csatolják Magyarországhoz.¹³⁹ Az ehhez hasonló tömeges demonstrációk vagy egyéni akciók a határszakasz pontos megállapítása után is gyakoriak voltak.¹⁴⁰ A szlovák hatóságok meglehetősen érzékenyen reagáltak az ilyen esetekre, az ehhez hasonló, jelentéktelenebb ügyeket is komo-

1939/2., 57. „A világsajtó egy része még ma is a régi jelszavakkal dolgozik. A magyar csendőr, fősolgabíró, jegyző a szegény nemzetiségek elnyomója. Azt persze nem tudják, hogy ha a parasztság rossz helyzetéről beszélünk, akkor a magyar parasztot ugyanúgy fel kell sorolni, mint a szlovákokot...”

¹³⁶ MOL K 64 (Külügyminisztériumi Levéltár, Politikai osztály rezervált iratai), 1938 – 65 – 1454. A szepesi és gölnici németek a prágai német és olasz követségen sürgették, hogy területüket csatolják Magyarországhoz.

¹³⁷ MOL K 64 (Külügyminisztériumi Levéltár, Politikai osztály rezervált iratai), 1938 – 65 – 1148. A nyitrai magyarság körében feszült a hangulat. Több ízben kifejezték vágyukat, hogy Magyarországhoz kívánnak tartozni.

¹³⁸ MOL K 64 (Külügyminisztériumi Levéltár, Politikai osztály rezervált iratai), 1939 – 7 – 231.

¹³⁹ Molnár Imre: i. m. 82. – „Az 1838-as határváltozás és a felső-Bódva-völgyi németiség (Mecenzéf, Stósz)” címmel olvashatnak erről *Ilyés Zoltán* tanulmányában.

¹⁴⁰ ŠSUA Ku. prez. K 256. č. 80014/1938. – 1938. november 7-én a (Gölnici járásban fekvő) szepességi falvakban aláírásgyűjtési akció indult meg a szvedléri katolikus plébános vezetésével, hogy a Gölnici (gelnický okres) járást Magyarországhoz csatolják. A jelentés szerint a szvedléri pap, Bartha Lajos számos szvedléri és szepesremetei lakost aláírásgyűjtéssel bízott meg. Bartha és a megbízott személyek ellen a hatóságok büntetőeljárást indítottak. Lásd ŠSUA Ku. prez. K 256. č. j. 752. dōverné/1938. – 1938. december 1-jén a határ-megállapító bizottság három szlovák delegátusa a demarkációs vonal magyar oldalán fekvő Jászóvárálján éjszakázott. Amikor Jászó lakossága erről értesült, mintegy 300 főből álló tömeg Jászó Magyarországhoz csatolását kezdte követelni. A rendőri és határőrizeti erők a tömeget feloszlatták, az incidens során egy rendőr könnyebb sérülést szenvedett. A tömeg megpróbált átkelni a demarkációs vonalat képező hídon, Mindent vissza!, Jászót vissza!, Éljen Horthy Miklós, Magyarország kormányzója! stb. felkiáltásokkal. A tömeget feloszlalni próbáló rendőröket néhányan kövekkel dobálták meg, két tüntető az egyik határőrtől megpróbálta elragadni a fegyverét – sikertelenül. Lásd ŠSUA Ku. prez. K 256. č. j. 12022/3. oper. 1938. – A demarkációs vonal közvetlen közelében fekvő néhány községben azt követően bontakozott ki Magyarország melletti szimpátiatüntetés, hogy a budapesti rádió bementa, hogy az említett községekbe a magyar csapatok fognak bevonulni. A jelentés leszögezi, hogy oda az egyezmény értelmében katonaság nem küldhető, de mindenképpen szükséges megfelelő biztonsági erőt küldeni a nyugalom megőrzése érdekében. Ilyen esetek – mint említettük – az idő múlása ellenére is előfordultak. Vö. ŠSUA Ku. prez. K 256. c. 449/1939. – Felsőpokorágy községből 1939. április 11-én mintegy 25 főből álló küldöttség Magyarországra, Rimaszombatba utazott, hogy követeljék községük Magyarországhoz csatolását. (A kihallgatott személyek a szlovák hatóságok előtt tagadták, hogy az említett szándékkal utaztak Rimaszombatba. Elmondásuk szerint céljuk az volt, hogy a határ magyarországi oldalán fekvő földjeik műveléséhez a magyar hatóságoktól állandó határátlépési engedélyt kérjenek.)

lyan vették.¹⁴¹ A szlovák lakosság részéről magyarellenes megnyilvánulások, atrocitások is előfordultak Szlovákiában. A szlovák szervek – félve attól, hogy az esetet a magyar sajtó és propaganda kihasználhatja, ami a Magyarországhoz visszacsatolt területeken a szlovákok diszkriminációját vonhatja maga után – számos alkalommal mindent megtettek, hogy a helyenként megerősödő magyarellenes indulatokat megfékezzék.¹⁴² Az idő múlásával a problémák sok tekintetben enyhültek, de a két kormány között a feszült viszony továbbra is fennmaradt. A szlovák szakirodalom kiemeli, hogy az „elszakított Dél-Szlovákia” túlnyomóan mezőgazdasági jellegű volt, ami érzékeny veszteséget jelentett Szlovákia számára, hiszen az elszakadt természetes piacaitól.¹⁴³ Ezzel kapcsolatban újra Bibó Istvánra hivatkoznék, aki rámutat, hogy „a határ elsősorban mint a stabilizálódás eszköze számít”.¹⁴⁴ Az etnikailag minél igazságosabb határ megvonása hosszú távon hasznosabb, mint az általa okozott átmeneti gazdasági, stratégiai, közlekedési és egyéb hátrányok.¹⁴⁵ Ha a trianoni békeszerződés az etnikai viszonyoknak megfelelő határvonalakat állapított volna meg, a magyarság talán jóval könnyebben beletörődött volna a nem magyar lakosságú területek elvesztésébe, és nem fájlalta volna az ezer év óta többé-kevésbé változatlan formában fennállt gazdasági és földrajzi egység megszűnését, sem a „természetes piacok elszakadását”. A területváltozás következtében kialakult viszonyok elemzésére nem térek ki, hiszen elsősorban itt is az volt a célom, hogy a szlovák történetírás kedvezőtlen tendenciáira hívjam fel a figyelmet.

Előadásomban az első bécsi döntés előzményeivel és következményeivel kapcsolatos, a szlovák és a magyar történetírás által alapvetően eltérően értelmezett kérdésekre kívántam rámutatni. Az elmondottak alapján levonható a következtetés, hogy a magyar történetírásban szükséges hiánypótló elemzések készültek és készülöben vannak, szlovák oldalon a kérdés érzelmi és a „nemzetvédő” történetírás elemeit kiküszöbölő feldolgozása ellenben még várat magára. Úgy vélem, hasonlóan a jelen konferencia szelleméhez, hasznos lenne a továbbiakban is közösen megvitatni e kérdéseket.

¹⁴¹ ŠSUA Ku. prez. K 256. č. j. 2088/V. döverné/1939. Nyusta község Szkaliczky Gábor nevű lakója ellen a köznyugalom megsértésének vádjával indítottak eljárást, miután a házkutatás során a „Mindent vissza!” kezdetű magyar irredenta dal szövegét találták a lakásán.

¹⁴² ŠSUA Ku. prez. K 256. č. 689/1939. (Nyitra, 1939. május 4.) Április és május folyamán a helyi Állami Kereskedelmi Akadémia diákjai, középiskolai diákok és a fiatalság számos vezetője több alkalommal bántalmaztak magyarokat, letépték a magyar párt jelvényeit stb. Az akciókban számos Komjátról és Surányból menekült szlovák fiatal vett részt. A diákoknak meg kellett magyarázni – tájékoztat a jelentés –, hogy „az ilyen meggondolatlan viselkedés, még ha a legjobb szándékból ered is, nekünk nem segít, hanem csak árt, hisz azt a rosszindulatú propaganda megfelelően kihasználhatja annak bizonyítására, hogy nálunk úgymond a rendetlenség és jogi bizonytalanság uralkodik”. A jelentést megfogalmazó rendőrtiszt végül leszögezte, hogy a megfelelő szervek minden törvényes eszközt igénybe fognak venni, hogy ilyen esetek itt Nyitrán ne ismétlődhessenek meg.

¹⁴³ Čierna-Lantayová, Dagmar: i. m. 13–14.

¹⁴⁴ Bibó István: i. m. 71.

¹⁴⁵ Uo.